
MEKSIKO JE SJAJAN

DŽEVDET BAJRAJ

Izvesno vreme proveo si u Meksiku. Otputovao si sa Kosova u trenutku kada je ratni sukob bio najžešći. Kako ti Kosovo i Priština izgledaju danas?

Veći deo svog života proveo sam u Orahovcu, gradiću poznatom po proizvodnji vina i rakije. To je centar Podrimlja i nekada je bilo veoma bogato mesto. Strani novinari danas to parče Kosova zovu Dolinom smrti. U moju dušu urezano je sve ono što je strane novinare nagnalo da Orahovac i njegovu okolinu nazovu tim imenom. To je velika bol obeležena znakom pitanja: zašto? Šta se dogodilo sa čovekom? Ima li Boga?

Trojica, jedan policijski oficir i dva paramilitarca, upali su u moje dvorište, a njih deseterica opkolili su kuću. Paramilitarci su bili razdrljeni, a na grudima jednog od njih visio je veliki drveni krst. Ubili su mi dobermana, onesvestili me i opljačkali. Izbacili su me iz kuće.

Znate šta, biblioteku sam prethodno bio sklonio u neupotrebljenu septičku jamu, i u njoj su tada bile i knjige na srpskom – četrdeset odsto moje biblioteke. To sam uradio da bih sačuvala knjige ako me ubiju i zapale kuću. Hteo sam to da ostavim u nasleđe mojim sinovima. U toj septičkoj jami bile su i ploče Riblje čorbe, Ekaterine Velike, Đorđa Balaševića, i ostalih srpskih bendova. Pa svi ti policajci i paramilitarci zajedno nisu pročitali više knjiga na srpskom od mene. Što se muzike tiče, verovatno su padali u trans uz zvuke turbo folka.

Znam da sve ovo zvuči patetično, ali, molim vas, ako si i policajac, ili dobrovoljac, ili ne znam kako već nazivaš sebe – tigrom, svinjom ili frenkijevcem – morao bi sačuvati ljudski lik, bilo srpski, bilo albanski, kineski ili šta si već.

Što se Kosova tiče, ljudi se polako vraćaju u normalan život, ali to je normalnost koja pripada jednoj drugoj dimenziji vremena. Naime, i kad bi ljudi hteli da budu isti kao pre, to ne mogu biti posle svega što su doži-

veli. Tu i tamo jastrebovi tamane siročad, i to je dovoljno da se ne zaleče rane.

Kako izgleda živeti u Meksiku? Tamo si praktično učestvovao i u pisanju knjige „Mexico – ratni dnevnik” Vladimira Arsenijevića.

Meksiko je sjajan. Magijski realizam ovde je stvarnost, i biti deo toga zaista je veličanstven osećaj, naročito posle iskustava koje sam poneo sa Balkana.

Ovde sam zahvaljujući Internacionalnom parlamentu pisaca, i mogu vam reći da su me veoma lepo primili, kao uostalom i sve druge strance. U Meksiku je neka vrsta tradicije pružanje egzila, i Meksikanci su s pravom ponosni na tu tradiciju. Ovde su pored ostalih slavni ličnosti živeli i Če Gevara, Trocki, Luis Bunjuel, Pablo Neruda, Vilijam Borouz, Džek Keruak. Danas su ovde Gabriel Garsija Markes, Alvaro Mutis, kao i sarajevski reditelj Ademir Kenović. Do juče je moj prvi komšija bio i sjajni srpski pisac Vladimir Arsenijević. Lepo je biti deo svega toga.

Što se tiče same knjige *Mexico – ratni dnevnik*, ona je u Beogradu dočekana onako kako smo i Vladimir i ja očekivali: jedan deo beogradske književne kritike lepo je primio knjigu, dok je drugi, kao, recimo, *Reporter*, loše reagovao na njeno objavljivanje. Navodno, knjiga je puna „Šiptara”; mislim da bi to – takvu kritiku – trebalo patentirati.

Mogu vam reći da je jedan deo rukopisa zajedno sa Vladimirom Arsenijevićem ilegalno prešao granicu i stigao u Meksiko. Onaj drugi deo, koji obuhvata moje ratno iskustvo, nastao je tako što sam Vladimiru, družeći se s njim, bio ispričao to parče mog života. Ispričao sam mu to kao prijatelju, kao

što bih ispričao i svakom drugom. Onda je Vladimiru (valjda je to profesionalna deformacija svakog pisca) sinula ideja da to ubaci u knjigu, pa me je pitao da li može to da uradi. Morate priznati da je ovo kao ideja sjajno. Nikad niko sa naših prostora nije uradio nešto slično, bar ne kada govorimo o Srbima i Albancima. Ja sam ga tom prilikom pitao da li zbog toga može da ima problema u Srbiji. Nije tajna kakvo je opšte raspoloženje Srba prema Albancima, odnosno, kako to Srbi vole i zvanično da kažu, „Šiptarima”. Možete pretpostaviti kako je Vladimir odgovorio, i onda smo iz noći u noć radili na rukopisu. Bilo je sjajno raditi sa njim, on je veliki profesionalac i divan čovek.

Što se tiče izdavačke kuće „Rende”, pa ja poznajem neke od njih: Slađanu Novaković i, razume se, Vladimira Arsenijevića. To su moji dragi prijatelji i ne bih sad da ih hvallim. Ali jednu stvar u vezi sa „Rendeom” morate ceniti: hrabrost je objaviti takvu knjigu, kao i knjigu albanskog pesnika.

Žvučale su gotovo bajkovito vesti o životu dva pisca, Albanca i Srbina, u Meksiku, u vreme kada je ovde nasilje dostizalo vrhunac. Da li je saradnja jednog albanskog i jednog srpskog pisca moguća jedino na drugom kontinentu?

Daleko od toga. Toma Vejtsa mogu da slušam sa bilo kim i bilo gde. U ovom svetu postoje ljudi i neljudi. Bitno je da si čovek. A to da li si Indijanac, Kubanac, Srbin ili Albanac, to bi valjda trebalo da predstavlja onaj deo tvog života koji se može i treba nazvati lepim. A što to nije tako i što nikada nije bilo tako, zaslužni su neljudi, to su oni koji ne umeju ili neće da pripitome životinju u sebi.

Planirali da dođeš u Beograd?

Voleo bih da prošetam Knez Mihailovom i da ćaskam sa prijateljima koje imam u Srbiji. Ali na to ću izgleda morati da pričekam još neko vreme. Srbija je zakoračila ka promenama, ali je noga ostala da visi u vazduhu. To me podseća na antičkog filozofa Zenona i njegovo poricanje kretanja.

Nisam ni imao prilike da saradujem sa beogradskim umetnicima ali sam pokušavao, koliko god je to bilo moguće, da pratim kulturna zbivanja u Srbiji.

Kao da između Prištine i Beograda postoji zid nerazumevanja i neznanja. Da li bi uskoro taj zid, bar kada je reč o kulturi, mogao da bude srušen?

37 Taj zid ima rupu koja je prohodna u jednom smeru. Naime, Albanci sa Kosova će i dalje kupovati knjige srpskih književnika poput pokojnog Pekića ili veoma cenjenih Kiša i Albaharija, pa i Basare, sve do ovih mlađih pisaca – Arsenijevića, Valjarevića, Velikića. Takođe će kupovati i knjige stranih autora koji će biti prevedene na srpski. Slušaće i grupe kao što su „Van Gog” ili „Obojeni program”. Znači, problem je negde drugde, u srpskom odnosu prema Albancima i svemu što od Albanaca dolazi, pa makar to bila i kultura.

Nekada je bilo prilika da se to izmeni, a sada će, mislim, ići sve teže. Možda Priština nije imala mnogo da ponudi, ali i nezainteresovanost Beograda bila je apsolutna.

Naravno da je moguće probiti taj zid, bar što se kulture tiče, ali činjenica je da su odnosi između dve nacije krajnje nenormalni i da se na sve, pa i na moguće kulturne kontakte, gleda kroz neke čudne lupe koje imaju magičnu

moć da razotkriju neprijatelja, izdajnika i špijuna. Kako bi inače bilo moguće otkriće da je knjiga *Mexico – ratni dnevnik* prepuna Šiptara. Koje to blage veze ima sa književnošću.

Pa knjige svih velikana književnosti prepune su pripadnika nacija kojima ne pripada i sam autor.

Da li promene u Srbiji, prema tvom mišljenju, mogu nešto da izmene u odnosima između Srba i kosovskih Albanaca?

Kako sada stvari stoje, moj odgovor je – ne!

Pa vidite koga su doveli na vlast najnoviji događaji – Nebojšu Čovića, Momčila Perišića, Momčila Trajkovića, Vuka Obradovića i njima slične. Sve Miloševićevi nekadašnji saborci, koji danas sebe nazivaju demokratama. Pa šta onda fali Zoranu Liliću, koji je i sam formirao partiju ne bi li se nazvao demokratom i, čak, sledbenikom Dimitrija Tucovića. Pa on je pripadao onoj partiji koja je poražena na poslednjim izborima. I šta sad radi – pljuje po SPS-u i ponaša se kao da je dobio, a ne izgubio na izborima, i razume se da i ne razmišlja, kao bivši visoki funkcioner SPS-a, o svom delu odgovornosti, a bio je u jednom trenutku i predsednik SR Jugoslavije. Pa ni Zoran Đinđić nije od juče i nije se bogme bio proslavio kao demokrata. Jedina novost je Vojislav Koštunica. Predsednik koga ne priznaje jedna federalna jedinica – Crna Gora. Takođe je dobro poznato koju to političku moć on ima po ustavu – nikakvu. Milan Milutinović i dalje predsednikuje u Srbiji, Rade Marković se dobro drži u DB-u, a Nebojša Pavković u Armiji. Mislim da će se srpski narod brže čak i od međunarodne zajednice razočarati u takozvane promene, ako uzmemo u

obzir i to da niko ne veruje da će DOS dugo izdržati zajedno.

Sama po sebi dovoljno govori i činjenica da zvanični srpski političari javno nazivaju Albance “Šiptarima”. Koliko je meni poznato, to nije radio čak ni Milošević. Ali, najbitnije je da su se stvari pokrenule, da je srušen diktator...

Da bi stvari zaista krenule nabolje među Srbima i Albancima na samom Kosovu, potrebno je da Srbi prihvate realnost – da se o Kosovu, posle masakra nad albanskim stanovništvom, nikada više neće odlučivati u Srbiji. Razume se, pričam o Kosovu na kom će živeti Albanci. Srbi treba da se potrude da zajedno sa Albancima i drugima rade u korist budućnosti Kosova, za dobrobit svih onih koji tamo žive.

Kako će se, po vašem mišljenju, dalje razvijati odnosi između Srba i Albanaca sa Kosova, s obzirom na neke buduće, moguće poteze novih vlasti u Srbiji?

S obzirom na to kako se DOS postavio prema crnogorskim vlastima mislim da ne treba očekivati da će stav DOS-a o Kosovu biti bitno drugačiji od Miloševićevog. Na primer, puštanje iz zatvora albanske pesnikinje Flore Brovine predstavlja se kao državnički gest dobre volje uolikoj meri da i međunarodna zajednica to ističe prilikom svakog susreta sa albanskim političarima na Kosovu. Oni to tumače kao dokaz demokratizacije Srbije. I tako, umesto da neko odgovara zbog toga što su ženu ni krivu ni dužnu osudili na dvanaest godina zatvora, isključivo se naglašava gest dobre volje novih vlasti. Prema toj logici svaki Albanac, a što da ne i svaki građanin Srbije, ne samo da treba da bude zahvalan vlastima što nije u zatvoru, bez obzira na to što je nevin, nego vlastitu slobodu treba

da razume kao posledicu gesta dobre volje vlasti. Čudnog li čuda! Sve ovo kao da potvrđuje to da je u nenormalnim vremenima normalno biti nenormalan.

Mislim da bi oslobađanje albanskih zatvorenika u velikoj meri doprinelo smirivanju strasti i koliko-toliko ublažilo bol Albanaca, a to je veoma bitno i za Srbe koji žive na Kosovu. A o mogućem dijalogu između Beograda i Prištine mislim da je suviše rano govoriti. Pa i dalje hiljade ljudi živi pod šatorima, a lopovi i ubice njihovih najbližih i dalje žive u Srbiji, u vilama sa zaštitom policije.

Otkuda tolika međunacionalna netrpeljivost između Srba i Albanaca na Kosovu?

Da je stvar samo u tome što srpski narod gleda na Albance kao na građane drugog reda, onda to i ne bi bilo tako veliko zlo. Ali kada se srpski narod prema Albancima i ponaša kao prema građanima drugog reda, onda tu nastaju problemi. Citirao bih Boba Dilana, koji kaže: “Možeš raditi šta god hoćeš, ali nemoj me gaziti u autobusu.”

Mislim da osećanja o kojima govorim ne bi trebalo da budu toliko strana Srbima. Pa putovali su i Srbi u Sloveniju, da ne kazem i u Hrvatsku. I mogu vam reći da, kada o ovome govorimo, nisu problem režimi nego nesposobnost pripadnika jednog naroda da se prihvati i uvažava različitost.

Naime, usled istorijskih okolnosti u kojima su živeli, Albanci sa Kosova prilično dobro poznaju Srbe i srpsku tradiciju, pa čak i ostale narode koji su živeli u bivšoj Jugoslaviji, a s druge strane su Albanci i njihova kultura potpuno nepoznati Srbima i ostalima.

Koliko albanski intelektualci sa Kosova mogu da doprinesu stvaranju istinski tolerantne, multietničke zajednice?

Većina kosovskih intelektualaca zalaže se za multietničko Kosovo, i to jeste činjenica. Drugo je pitanje koliko oni u ovom trenutku zaista mogu da doprinesu poboljšanju situacije; i to je takođe činjenica. Stvarno stanje stvari na Kosovu i nije tako sjajno: ovih dana ubijen je savetnik Ibrahima Rugove, novinar i knjizevnik Džemajl Mustafa. Broj ubijenih povećava se iz dana u dan. Razumljivo je da javnost u Srbiji brine isključivo za srpske žrtve na Kosovu. Ali hoću da kažem da normalizaciju stanja na Kosovu otežavaju žrtve na obe strane.

Da li je onda zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu uopšte moguć?

39 Naravno da je moguć. To je obaveza koju nam nameću i sadašnjost i budućnost. Obaveza koju nam nameće život sam.

Kultura Albanaca sa Kosova u poslednjih desetak godina – izvan Kosova?

Godinama unazad veoma malo se moglo učiniti za afirmaciju albanske kulture na samom Kosovu, a kamoli u Jugoslaviji. Pa knjige albanskih pisaca predavale su se maltene iz ruke u ruku. Nastava Fakulteta dramskih umetnosti odvijala se u privatnim kućama. Takođe i nastava Fakulteta likovnih umetnosti. Izložbe su otvarane po kaficima i restoranima. Dodajte tome i nezainteresovanost jugoslovenskih institucija i same publike. To znači da je bilo praktično nemoguće bilo šta uraditi na tom planu što se albanske strane tiče. Što se tiče Beograda, treba reći da je, na primer, Centar za kulturnu dekontaminaciju pokušavao da nešto uradi u vezi sa tim, tako da

su pre tri godine, čini mi se, mladom albanskom slikaru Šokolju Bećiriju organizovali izložbu. I to je, otprilike, sve. Dok su kosovski intelektualci kao Škeljzen Malići, Veton Suroi i drugi često gostovali u Beogradu, to nije bio slučaj i sa umetnicima.

Ovo pitanje me je podsetilo i na događaj od pre tri ili više godina. Tada su organizatori pozvali reditelja filma *Pukovnik Bunker* da učestvuje na nekom beogradskom filmskom festivalu. Razume se, i pored toga što su se u medijima čula i mišljenja protiv tog učešća, albanski reditelj je rado prihvatio poziv i uputio se iz Tirane u Beograd. Međutim, iako je imao vizu, u Prištini ga uhapsu. Pokazivao je policajcima i poziv organizatora filmskog festivala, ali je bio maltene premlaćen. Onda se u znak protesta vratio u Tiranu, te nije učestvovao na festivalu. Znaite, na Kosovu su i obični policajci izigravali anđele smrti. Oni su pljačkali, ubijali, radili šta im se prohte. Protiv njih se nisu preduzimale nikakve mere, a sve u ime viših nacionalnih interesa. Razume se da je među policajcima na Kosovu bilo i pristojnih ljudi. Ali uniforme su im bile iste, a one nisu bile bas omiljene, s obzirom na to kako su se zloupotrebljavale.

Što se tiče kosovske kinematografije, ona je, u nedostatku materijalne podrške, praktično bila mrtva. Otuda nije bilo posla ni za albanske glumce, kao ni za srpske. A to što, recimo, u srpskim filmovima nema albanskih glumaca, o tome bi trebalo nešto da kažu reditelji u Srbiji. Do nedavno se pojavljivao Enver Petrovci, a poslednjih godina kao da ga nema. Ranije su tu bili i Bekim Fehmiu i Faruk Begoli, ali to su samo uspomene. Pa i mogući uspesi Uliksa Fehmua, sina Bekima Fehmua i Branke Pe-

trić, bez obzira na to kako se on nacionalno iznajašnjava, odnosno oseća, ne bi Kosovare ostavili ravnodušne.

U svakom slučaju, saradivati sa albanskim umetnicima u uslovima slobodnog tržišta i nije tako produktivno! Zašto je to tako, pretpostavljam da znaju u Beogradu.

Da li su albanski umetnici voljni da saraduju sa umetnicima u Srbiji?

Vidite, sada su se sve stvari nekako okrenule napopacke. Čak je i sam ljudski život na Kosovu na neki način izvrnut. Ljudi su predugo gledali smrti u oči. Ginule su bebe, i to ne od granata, nego od noža ili metka, pa starci, žene. Sve to nekako stoji između, kao veliki zid bola sagrađen od jauka onih kojih više nema. Ali... Mogu vam reći da ja nisam ništa posebno, nisam izuzetak, a ovih dana se u Beogradu pojavila moja zbirka pesama *Sloboda užasa*, koju je objavila izdavačka kuća „Rende”. Takođe se ovih dana u Prištini očekuje *Mexico – ratni dnevnik* Vladimira Arsenijevića, knjiga koju treba da objavi Sabaium BB. Svi koji su u vezi sa ovim poslom su mladi ljudi. To mnogo govori o obema stranama: postoje ideje, postoji želja, možda i malo straha, ali mnogo toga i nedostaje.

U pesmama iz knjige „Sloboda užasa”, „radio šapatom prebrojava mrtve civile”, nižu se slike iz „mrtvih dana”, ubijena deca „panično beže u raj”. Kakav je, po tvom mišljenju, odnos između kosovske ružne stvarnosti i tvoje poezije?

Zadatak pisca je da zapisuje ono što se događa pred njim, pa je to i moj zadatak. Tragično je to što na Balkanu istoriju pišu pisci, a ne istoričari. Istoričari to rade za interese dnevne politike, ili istoriju prilagođavaju višim nacionalnim in-

teresima. A pisci to rade ili bi trebalo da rade zapisujući život. Naravno, pričam o pravim piscima, a ne o onima koji sebe tako od milošte zovu, oni su uostalom prilično doprineli da doživimo to što smo doživeli. Dok pišem, ja nisam Dževdet Bajraj i nisam Albanac nego sam (pokušavam biti) čovek, čija je domovina zemaljska kugla i pripadam ovom vremenu, antiherojskom. Volim Balkan neizmerno, i zahvalan sam poeziji što mi je pomogla da održim duhovnu ravnotežu, da ne poludim.

Pesme koje direktno komuniciraju sa kosovskom posleratnom realnošću pokušao sam da izbegnem u *Slobodi užasa* zbog neliterarnih razloga, ali sam ih objavljivao u književnim časopisima na Kosovu, a uvrštene su i u albansko izdanje *Slobode užasa*.

I što je ružnija realnost na Kosovu, moje su pesme otvorenije, jače i upućene su onima koji utiču na to da stvarnost bude takva kakva je.

Kada pišem, bez obzira na to koliko su pesme lične, zamišljenom čitaocu pokušavam da prenesem deo istine zapisane najljudskijim osećanjem i da, koliko god je to moguće, učinim da čitalac pesme doživi kao nešto svoje. Kao što sam i ja doživljavao pesnike, odnosno njihove pesme.

Bol koji nosim sa tih prostora delim sa samim sobom, možda je to privilegija koju imaju umetnici, a možda je i prokletstvo. Pisati o bolu, krvi, smrti ili o ludostima uopšte koji su nas zadesili, znači doživljavati sve ponovo, i ponovo, i ponovo.

Ja sam, uostalom, tamo izgubio svog najboljeg prijatelja. I sam sam predugo gledao smrti u oči. Nokautirala me je, ali evo me ži-

vog. Nikada neću zaboraviti kako sam se rastajao sa porodicom. Kada je trebalo da se poslednji put (tako sam verovao) obratim svom četvorogodišnjem sinu. Trebalo mu je reći nesto – šta?

Nisam prodao dušu đavolu, to je bitno za mene i moju poeziju, ali se sam ponekad osećao kao da sam parče smrti. Pa ako je tačno ono što Srbi vole da kazu – da život piše romane – onda ne preostaje drugo nego da smrt piše poeziju.

Kako ti izgledaju tvoje pesme prevedene na srpski? Moglo bi se reći, u skladu sa tvojom poezijom, da si pesme sa jezika žrtve prevodio na jezik krvnika. Da li se u tom procesu prevodenja nešto u tvojoj poeziji promenilo? Da li se u ovom prevodenju ponovo javlja nada, koju je život, prema jednoj tvojoj pesmi, „usput” negde ostavio?

41

Jezik se ne sastoji samo od artikulisanog glasa. Neke reči na svim svetskim jezicima čak i glupe životinje razumeju. Pa ja i Vladimir Arsenijević i nismo prevodili pesme sa albanskog jezika na jezik Slobodana Miloševića. Mi smo to preveli na srpski jezik Borisava Pekića, Aleksandra Tišme, Branka Miljkovića... Nataše Kandić, Mikija Manojlovića, Miloša Milutinovića... Tako da mene uzbuđuje sama pomisao na to da moja knjiga može stajati na polici privatne biblioteke u Srbiji ili u nekoj knjižari pored velikih imena srpske književnosti.

Ja želim da verujem i mislim da je poezija kraljica umetnosti, ali moram da priznam da muzika i slikarstvo imaju univerzalniji jezik, ne mora se prevoditi. Moja je poezija pisana na albanskom. Svaki jezik ima svoju dušu i telo. Poetske slike koje su lepe na albanskom na srpskom zvuče otrcano, i obratno. Razlikuju se problemi svakidašnjice.

Upoređivao sam prevedene pesme velikih svetskih pesnika na albanskom i na srpskom. Ono što je zvučalo lepo na albanskom nije zvučalo lepo i na srpskom ili obratno. Pa su neke pesme zvučale lepo na oba jezika a neke ni na jednom. Poezija gubi mnogo u prevodu, a mnogo zavisi i od prevodioca, neka pesma može i mnogo da dobije. Čudna je kao ljudski život!

Prevođenje *Slobode užasa* išlo je glatko. Lako je kad radiš sa prijateljem, a Vladimir Arsenijević jeste moj prijatelj.

Nada. Ona je sa nama i dok umiremo. Ja imam mnogo prijatelja među Srbima i u njih nisam gubio nadu ni kad mi je bilo najteže tokom rata. Sečivo Miloševićevog režima je klalo sve što se kretalo i bilo je isuviše očekivati bilo šta od običnih smrtnika sa ljudskom dušom. Bila je to preduga noć i bilo je strašno vreme.

Kako bi nekome sasvim neupućenom, a čitaoci u Srbiji sasvim sigurno to jesu, ukratko opisao današnju poeziju Albanaca sa Kosova? Koje su teme dominantne, i koji pesnički oblici?

Kosovo ima dobru tradiciju u poeziji i tenzija u vezi sa poezijom i dalje traje. Meni se dopada kako poezija reaguje na same događaje. Možeš videti golu ljudsku dušu i sve njene nijanse u bojama koje počinju od bele pa idu ka crnom ili obratno, zavisno od toga kako ih gledaš, kao optimista ili kao pesimista. Glavna tema albanske savremene poezije na Kosovu jeste tema koju je tako surovo nametao život na tim prostorima. Do kraja osamdesetih godina, poezija na Kosovu bila je gotovo hermetična jer je to bio jedini mogući način da se koliko-toliko izbegne cenzura, što je praktično značilo izbegavanje dugotrajne robije. Kraj takve poezije obeležio je po-

četak pisanja otvorenije-direktnije poezije koja lakše komunicira sa čitaocima.

Naime, pojavila se sredinom osamdesetih generacija pesnika, pisaca, koja je smatrala sebe dovoljno jakom i zreloom da prelama tradiciju albanske poezije uopšte (u Albaniji je zbog komunističke diktature do kasno vladao socrealizam) i nazvali su to nesto kao „angažovana poezija”. A i bila je angažovana – politicki. Naime, to je bilo vreme medijske ofanzive na Albance sa Kosova i oni su se tome suprostavili i preko medija i svojim stvaralaštvom. Rezultat svega toga između ostalog je i DSK, pa i sam Ibrahim Rugova, književni kritičar, koji je bio, iako generacijski stariji, veoma naklonjen mlađim piscima. Ima tu veoma dobrih pisaca, ali po meni ne tako dobrih kao što su bili pojedinci iz stare generacije: Din Mehmeti ili Faredin Gunga, na primer, ili tada srednje generacije, kojoj su pripadali Azem Škrelji, Ali Podrimja, Sabri Hamiti, Mirko Gaši. Međutim, „angažovani” pesnici nastupali su grupno tako da su veoma brzo zauzeli dobre položaje u kosovskom književnom životu. Onda se bivša SFRJ raspala i pojavljuje se nova generacija, koju je svojom prvom knjigom nagovestio mladi pesnik Anton Berišaj. Toj generaciji i sam pripadam. To je neka, na kosovski način, „izgubljena generacija”. Mnogi od nas se međusobno ne poznaju. Znamo se po knjigama, šaljemo čak jedni drugima knjige, a da se nikada nismo videli. Ali baš zbog tih teškoća, oni koji su opstali veoma su dobri. Među njima su Halil Matoši, Beć Cufaj i drugi.

To je generacija koja zbog svoje otvorenosti lako komunicira sa drugim kulturama i nije opsednuta vanliterarnim ambicijama.

A ovo što se trenutno dešava sa poezijom na Kosovu – to i nije normalno. Na stotine privatnih izdanja. Većina njih ni slovo „p” nema od reči „poezija” ili „pesma”.

Valjda je i to u redu. Posle prirodne katastrofe popucaju cevi kanalizacije. A rat je kao prirodna katastrofa. Ipak i ovo nevretime ima svoje ljude, odnosno talentovane pesnike. Među njima, izdvojio bih Arbena Idrizija.

Nadam se da će oni najbolji istrajati.

Kakva je sada kulturna ponuda u Prištini?

Svega ima u izobilju. U nekim oblastima krenulo se praktično od nule, kao, na primer, u kinematografiji. Ljudi objavljuju knjige, otvaraju se izložbe. Ali to uopšte ne znači da se poboljšava život umetnika. I to ukazuje na određene probleme. Kad stvari uporedim sa kulturnim životom u Meksiku, onda se lako da primetiti ogromna razlika.

Šta bi izdvojio iz srpske kulture?

Srpska kinematografija je sjajna, ima mnogo dobrih filmova. Ali poslednje dve godine nisam bio u mogućnosti da odgledam nijedan srpski film, pa mi nedostaju informacije. *Lepa sela lepo gore* je poslednji film koji mi se dopao, možda zbog aktualnosti, ali i zbog toga što je reditelj uspeo da u pasje vreme prikaže i sačuva ljudsku dušu, onu pravu. Ipak, meni su “Skupljači perja” biser ne samo jugoslovenske nego i svetske kinematografije.

Srpsko pozorište objektivno i ne poznajem. Nekad, ne tako davno, Ljubiša Ristić me je oduševljavao i kao čovek i kao intelektualac. Nisam imao pojma da je ovakav kakvim se

pokazao: političko strašilo sa srcem u džepu. Ali kad je mogao godinama da vara Radeta Šerbedžiju, što ne bi mogao i nas, onako izdaleka.

Što se tiče pisaca, pa ima ih tako mnogo dobrih i u svim generacijama i teško je izdvojiti bilo koga. One najstarije ću izbeći, pa ću izdvojiti Danila Kiša, koga obožavaju na Kosovu, a od mladih mi se mnogo dopada Vladimir Arsenijević. Ne mogu a da ne pomenem Branka Miljkovića, to je jedini pisac na čiji sam grob otišao. Njegova poezija je snažno uticala na mene. On možda nije najveći, ali je meni najdraži.

Koje bi knjige predložio za prevođenje izdavačima u Srbiji?

Ha, ha, imate dobar smisao za šalu. To je valjda deo tog beogradskog crnog humora.

Pitanje od lepote ne zvuči normalno. Ili će možda izdavače u Srbiji „finansirati albanska mafija” kojoj je toliko stalo do poezije. Ako je tako, onda bi se moglo nešto naći u poeziji pomenutih autora.

43

Xhevdet Bajraj rođen je 9. 3.1960. u Ponorcu, opština Mališevo. Osnovnu i srednju školu završio je u Orahovcu. Studirao je albansku književnost na Prištinskom univerzitetu. Radio je u Javnoj upravi prihoda u Orahovcu sve do 1993, kad je izbačen sa posla u talasu čistki albanskih radnika koje je sprovodio Miloševićev režim. Deportovan je sa Kosova 1999. O tada, zahvaljujući Međunarodnom parlamentu pisaca, živi i radi u Meksiko Sitiju.

Bibliografija:

Kamena majka, 1988, “Rilindja”, Priština.

Amblem smrti, 1993, Knjizevni časopis *Fjala*, Nagrada Saveza pisaca Kosova za pesničku knjigu godine.

Izgubljeno parče raja, 1996, “Sabaium BB”, Priština.

Ruego Albanés (Albanska Molitva), 2000, “AcrNTno” i Casa Citlaltépetl, Mexico City.

Sloboda užasa, 2000, “Rende”, Beograd.

Sloboda užasa, 2000, “Sabaium BB” Priština.